

Третьяков Д.М., магістр європейських наук,
юрист Секретаріату Європейського суду з прав людини,
м. Страсбург, Франція

ОГЛЯД СПРАВИ ШАБЕЛЬНИК ПРОТИ УКРАЇНИ (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ)

В листопаді 2021 року Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) проголосив рішення у справі Шабельник (№ 3) проти України.

Це рішення є певною мірою унікальним, оскільки ЄСПЛ довелося втретє повертатися до розгляду скарг заявника щодо тієї самої кримінальної справи.

В грудні 2001 року заявника було затримано за підозрою у викраденні і вбивстві дитини. Заявнику було надано захисника і в ході розслідування він вказав на місце, де знаходилося тіло викраденої дівчинки.

15 лютого 2002 року, буцімто за побажанням самого заявника, слідчий допитав його в якості свідка щодо вбивства пані К., яке сталося у жовтні 2021 року. Заявник зізнався у вбивстві, але ще десять днів перебував у якості свідка, а не підозрюваного, і брав участь у відтворенні обстановки та інших слідчих діях без участі свого адвоката.

25 жовтня дві кримінальні справи проти заявника об'єднали. Незважаючи на те, що заявник згодом відмовився від свої свідчень щодо вбивства пані К., національні суди засудили його за два вбивства до довічного позбавлення волі.

Остаточне рішення у справі заявника було винесено Верховним Судом 10 жовтня 2002 року, а вже 2 квітня 2003 року заявник звернувся із заявою до ЄСПЛ.

15 січня 2008 року ЄСПЛ визнав заяву заявника частково неприйнятною, а скарги за статтею 6 Європейської конвенції з прав людини щодо права на справедливий судовий розгляд були скеровані до Уряду України для надання зауважень. 19 лютого 2008 року, ЄСПЛ виніс перше рішення на користь заявника. Суд встановив, що національні органи порушили право заявника на захист, право заявника не свідчити проти себе, а засудження заявника за вбивство пані К. базувалося «значною мірою, якщо не виключно» на зізнавальних показаннях заявника.

За клопотаннями заявника та прокуратури про перегляд кримінальної справи на підставі рішення ЄСПЛ, Верховний Суд скасував власну ухвалу від 10 жовтня 2002 року та направив справу на новий касаційний розгляд.

Під час нового касаційного розгляду у вересні 2010 року, Верховний Суд вилучив зізнавальні показання заявника, але вирішив, що інших доказів достатньо для доведення винуватості заявника у вбивстві пані К.

Заявник знову звернувся до ЄСПЛ у лютому 2011 року, скаржачись вже на несправедливе рішення Верховного Суду при перегляді його справи у 2010 році.

В червні 2017 року ЄСПЛ виніс друге рішення на користь заявника, встановивши порушення статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Крім того, Суд постановив, що тільки повний перегляд справи може забезпечити належну оцінку впливу виключення зізнавальних показань заявника на незаперечність інших доказів щодо нападу на пані К.

1 вересня 2017 року рішення ЄСПЛ у справі Шабельник № 2 набула статусу остаточного, а в грудні того ж року представник заявника звернувся до Верховного Суду з клопотанням про повний перегляд кримінальною справи заявника на тій підставі, що й вирок 2002 року й рішення Верховного Суду 2010 року були прийняті в результаті несправедливого судового розгляду.

16 травня 2018 року Велика Палата Верховного Суду України частково задовольнила клопотання представника і скасувала попередні рішення в частині засудження заявника за напад та вбивство пані К., відправивши справу в цій частині на новий розгляд до суду першої інстанції, Водночас, Велика Палата зазначила, що ЄСПЛ не встановив жодних порушень Конвенції щодо притягнення заявника до відповідальності за викрадення та вбивства дитини. Тому, Велика Палата вирішила вважати заявника засудженим за цим епізодом за сукупністю злочинів до довічного позбавлення волі.

Це рішення Великої Палати Верховного Суду стало підставою для третього звернення заявника до ЄСПЛ. Заявник скаржився, що рішенням від 16 травня 2018 року Велика Палата Верховного Суду призначила йому нове покарання у вигляді довічного позбавлення волі за злочин, що було скоєно 17 років тому, хоча національне кримінальне законодавство передбачало, що у випадку засудження особи до довічного позбавлення волі через понад 15 років після вчинення злочину, строк покарання не може перевищувати 15 років позбавлення волі. Заявник вважав, що національний суд незаконно проігнорував це положення національного законодавства.

ЄСПЛ розглянув цю справу за статтею 7 Європейської Конвенції з прав людини. Перш за все, ЄСПЛ розглянув питання застосовності статті 7 Конвенції до справи заявника. Суд нагадав свою практику про те, що стаття 7 гарантує серед іншого ретроактивність найменш суворого кримінального закону, тобто якщо між скоєнням злочину та остаточним призначенням покарання закон змінювався, застосовується той закон, що є найбільш сприятливим для засудженої особи. Що стосується справи заявника, ЄСПЛ допустив, що при перегляді кримінальної справи може виникнути необхідність призначення нового покарання і відповідно національним судам доведеться застосовувати статтю 49 Кримінального

Кодексу щодо строків давності, і в разі якщо вони не застосують таку норму може виникнути питання за статтею 7 в світлі зазначеного принципу зворотної сили найбільш сприятливого закону. Відповідно, Суд мав вирішити чи дійсно в справі заявника було призначено нове покарання в результаті перегляду його справи в травні 2018 року.

Заявник зазначав, що його було засуджено за сукупністю злочинів і неможливо було встановити чи призначив би йому національний суд у 2002 році покарання у вигляді довічного позбавлення волі, якби його тоді судили лише за одним епізодом вбивства. Крім того, однією з кваліфікуючих ознак епізоду із викраденням та вбивством дитини було вбивство особою, що раніше вчинила вбивство іншої людини.

ЄСПЛ пригадав, що всі попередні скарги заявника і рішення Суду за цими скаргами стосувалися виключно епізоду нападу та вбивства пані К. Саме тому Верховний Суд скасував попередні рішення національних судів частково. Для цього йому довелося розділити покарання, що були призначені за два різних злочини, та залишити покарання за викрадення та вбивство дитини. Щодо аргументу заявника про те, що покарання йому було призначено за сукупністю двох злочинів та неможливо було встановити яка частка покарання стосувалася вбивства дитини, Суд зазначив, що у вироку від 11 липня 2002 року кожна кваліфікуюча ознака кожного злочину оцінювалася окремо за відповідним положенням Кримінального Кодексу. Крім того, обтяжуючі обставини за статтею про вбивство передбачали покарання у вигляді довічного позбавлення волі, у вироку таких обставин було п'ять, після виключення епізоду щодо вбивства пані К., таких обставин залишилося три. Тому, на думку Суду, не можна було стверджувати, що для застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі не було законних підстав.

Після цього ЄСПЛ розглянув питання чи вилучення кваліфікуючої ознаки повторюваності злочину призвело до переоцінки доказів у справі заявника. Суд зазначив, що два епізоди у справі проти заявника не були пов'язані фактично. Крім того, винуватість заявника у вбивстві пані К. вважалася такою, що не доведена судом, тому не було підстав і надалі вважати, що вбивство дитини було повторним злочином, тому ця кваліфікуюча ознака була вилучена. Виключивши всі кваліфікуючі ознаки, що більше не були чинними, Верховний Суд вважав виправданим підтримати частину попереднього покарання, що було призначено за вбивство дитини без необхідності переоцінки доказів, але з приведенням його у відповідність після такого виключення.

ЄСПЛ погодився, що в цій справі Велика Палата Верховного Суду не призначала нового покарання і відповідно не було незаконності в тому, що Верховний Суд не розглядав питання застосування строків давності. Суд постановив, що порушення статті 7 не було. Це рішення ще не набуло статусу остаточного.